

परिच्छेद-एक

भगत सर्वजित मानव मर्यादा राष्ट्रिय पुरस्कार :

मापदण्ड तथा कार्यविधि २०७३

१. पृष्ठभूमि

हरेक राष्ट्रको विकास र समृद्धिमा राजनीतिक, सामाजिक र साँस्कृतिक लगायतका क्षेत्रमा सम्बद्ध व्यक्तिहरूबाट महत्वपूर्ण योगदान भएको हुन्छ । जनआकांक्षा मुताविक राष्ट्रको सर्वोमुखी विकास, न्याय, समानता र सद्भावयुक्त समाजको निर्माणमा विभिन्न क्षेत्रबाट भएका योगदानहरूको उच्च मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी योगदान गर्नेहरूका नाममा विभिन्न प्रकारका पुरस्कारको स्थापना गर्ने लगायतका कार्यहरू मार्फत योगदानप्रतिको कदर र योगदानकर्ताको उचित सम्मान गर्नु सम्बन्धित राज्यको दायित्व भित्र पर्दछ ।

यसै सन्दर्भमा नेपाल सरकारले दलित मुक्ति आन्दोलनका अग्रणी संस्थापक नेता/अगुवा भगत सर्वजित विश्वकर्माले सामाजिक न्याय, समानता र लोकतन्त्रका निमित्त गरेको योगदानको उच्च मूल्याङ्कन गर्दै नेपाली दलित समुदायको मात्र नभई राष्ट्रिय एकता, सामाजिक सद्भाव, लोकतन्त्र र मानव मर्यादाका पक्षपाती भगत सर्वजितको सम्मान र सम्पूर्ण नेपाली जनताको भावनालाई कदर गर्दै नेपाल सरकार संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उद्डयन मन्त्रालयको मन्त्रिस्तरको मिति २०७२/०५/०२ को निर्णयद्वारा ‘भगत सर्वजित मानव मर्यादा राष्ट्रिय पुरस्कार’ प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस प्रयोजनका लागि नेपाल सरकार (सचिवस्तर) मिति २०७२/०१/०५ को निर्णयानुसार पुरस्कार प्रदान गरिने क्षेत्र पुरस्कारको नाम र मापदण्ड निर्धारण तथा पुरस्कार प्रदान गर्ने कार्यविधि तर्जुमा गर्नका लागि संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उद्डयन मन्त्रालय संस्कृति महाशाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा समिति गठन गरिएको थियो ।

२. पुरस्कारको नाम र घोषणा :

- क) यस पुरस्कारको नाम “भगत सर्वजित मानव मर्यादा राष्ट्रिय पुरस्कार” रहने छ ।
- ख) यस पुरस्कारको घोषणा प्रत्येक आर्थिक वर्षमा गरी सोही आर्थिक वर्षभित्र प्रदान गरिने छ ।

३. पुरस्कारको प्रकृति र विषयगत क्षेत्रहरू :

- क) राजनीतिक, सामाजिक, शैक्षिक र साँस्कृतिक क्षेत्र

ख) दलित मुक्ति आन्दोलनको क्षेत्र

ग) समाज सुधार अभियानको क्षेत्र

घ) मानव अधिकारको क्षेत्र

ङ) सीप, कला, शिक्षा, साहित्य, संस्कृति, लेखन तथा अध्ययन अनुसन्धानको क्षेत्र

४. पुरस्कारको चयन गर्दा लिइने आधारहरू :

यो पुरस्कार हरेक वर्ष समर्पण गरिनेछ । संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले जारी गरेको अन्तर्राष्ट्रिय जातीय विभेद उन्मूलन सम्बन्धी घोषणा, जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत उन्मूलनका निमित्त नेपाल सरकारले गरेको घोषणा, सो सम्बन्धी बनेको जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत (कसुर र सजाय) ऐन, २०६८ लगायतका उद्घोषण एवं सो सम्बन्धका संविधान, कानून र नीतिगत व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा विभिन्न क्षेत्रबाट योगदान पुन्याएका व्यक्ति वा संस्था समग्रतामा यो पुरस्कारका निमित्त विषयगत क्षेत्र हुनेछन् । तपसिलमा उल्लेखित विषयगत क्षेत्र र आधार/मापदण्डको (क), (ख), (ग) र (घ) बुँदा अन्तर्गत योगदान पुन्याएका दलित समुदायका एक जना र गैर दलित समुदायका एक जना समेत जम्मा दुई जना र बुँदा (ड) अन्तर्गत योगदान पुन्याएका जुनसुकै समुदायका एक जना समेत जम्मा तीन जनालाई यो पुरस्कार प्रदान गरिनेछ । यसका निमित्त विषयगत क्षेत्र र पुरस्कारको आधार/मापदण्ड तपसिल बमोजिम रहेको छ ।

क) नेपालको राजनीतिक, सामाजिक, शैक्षिक, साँस्कृतिक लगायतका क्षेत्रको सकारात्मक परिवर्तन मार्फत सामाजिक न्याय र समानतामा आधारित समतामूलक समाज निर्माण गर्न वा समाजका दलित, विपन्न वर्ग, न्याय र अधिकारबाट विमुख असहाय तथा उत्पीडित जनसमुदायको सर्वोपरि हित र अधिकार क्षेत्र ।

ख) जातीय भेदभाव तथा छुवाछुतजन्य उत्पीडनको पीडाले आक्रान्त शिल्पी दलित समुदायको मुक्ति आन्दोलनको विकास गर्न वा राज्यको नीति निर्माणमा पहुँच, प्रतिनिधित्व र कार्यान्वयनमा भूमिका स्थापित गर्न वा अर्थपूर्ण समावेशिता सहभागिताको क्षेत्र ।

ग) आस्था, निष्ठा र कर्मको माध्यमबाट सामन्ती संस्कार, धर्म तथा परम्पराको नाममा हुने अन्धविश्वास, कुसंस्कार, हेला, होंचो, उचनीच र छुवाछुत आदिका विरुद्ध समाज सुधारको अभियान/आन्दोलन मार्फत समाजमा समता र सदूचाव कायम गर्ने क्षेत्र ।

- घ) मानव अधिकारको संरक्षण दलित मुक्ति अभियानको संरक्षण र विकास तथा जागरण वा सामाजिक सुधार र परिवर्तनको अभियान लगायतका विभिन्न क्षेत्र ।
- ङ) सीप, कला, साहित्य, संस्कृति, लेखन, तथा सृजनशिल कार्य, विज्ञान प्रविधिको अनुसन्धान र विकास, इतिहास तथा नेपाली समाजको साँस्कृतिक पक्षको अध्ययन अनुसन्धान लगायतको कार्य वा राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक लगायतका माध्यमबाट समाजको प्रगतिशील रूपान्तरण ।

५. पुरस्कारका निमित्त चयनका आधार तथा विधि :

भगत सर्वजित मानव मर्यादा राष्ट्रिय पुरस्कार प्रदान गर्नका निमित्त व्यक्ति वा संस्थाको नाम चयन गरी सिफारिस गर्न प्रत्येक वर्ष संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उद्घयन मन्त्रालय संस्कृति महाशाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा भगत सर्वजित स्मृति प्रतिष्ठानका अध्यक्ष वा निजले उक्त प्रतिष्ठानका पदाधिकारी मध्येबाट तोकेको एक जना प्रतिनिधि सदस्य, दलित समुदाय सम्बन्धी विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरेको व्यक्तिहरूमध्येबाट मन्त्रालयले तोकेको व्यक्ति सदस्य, मन्त्रालयले तोकेको दलित समुदायको एक जना विज्ञ सदस्य र संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उद्घयन मन्त्रालयको संस्कृति शाखाका उप-सचिव सदस्य सचिव रहेको “भगत सर्वजित मानव मर्यादा राष्ट्रिय पुरस्कार” चयन समिति गठन गरिनेछ । मन्त्रालयले पुरस्कार चयन समितिमा सदस्य तोकदा आवश्यक परेमा भगत सर्वजित स्मृति प्रतिष्ठानसँग समन्वय गर्न सक्नेछ । यस समितिले उपर्युक्त विषयक्षेत्रबाट वरिष्ठतम् र विशिष्ट योगदान गरेका व्यक्ति वा संस्थाको नाम चयन गरी पुरस्कारका निमित्त सिफारिस गर्नेछ । यस ऋममा सो समितिले पुरस्कार समर्पण गर्नका निमित्त प्राप्त सिफारिस तथा आवेदनहरूलाई पनि जानकारीमा लिनेछ ।

- ख) बुँदा नं. ५(क) बमोजिम गठन हुने चयन समिति पुरस्कृत गरिने विषय क्षेत्रगत विज्ञताको प्रतिनिधित्व हुने गरी संयोजक सहित बढीमा ५ सदस्यीय हुनेछ ।
- ग) उपर्युक्त बमोजिमको पुरस्कार प्राप्त गर्ने व्यक्तित्व प्रत्येक विषय क्षेत्रसँग सम्बद्ध वरिष्ठ, विशिष्ट, सिर्जनात्मक योगदान गरेको र आफ्नो विषय क्षेत्रमा दिएको योगदानद्वारा नेपाली समाजमा प्रतिष्ठा आर्जन गरेको हुनुपर्नेछ । यस्तो व्यक्ति नेपाली वा गैर नेपाली नागरिक पनि हुन सक्नेछ । यो पुरस्कार मरणोपरान्त पनि प्रदान गर्न सकिनेछ । पुरस्कार प्रदान गरिने व्यक्तिका योगदानको स्पष्ट, प्रमाणिक, तथ्यगत आधारहरू हुनुपर्नेछ ।
- घ) यो पुरस्कार प्रदान गरिने व्यक्ति छनौट गर्दा समग्र योगदानका अतिरिक्त योगदानको

प्रकृति, निरन्तरता, निष्ठा र प्रतिवद्धता जस्ता विषयलाई मुख्य आधार मान्नु पर्नेछ ।

- ड) पुरस्कार प्रदान गर्न योग्य व्यक्ति वा संस्थाको नाम चयन गर्ने सिलसिलामा व्यक्तिगत विवरण सहित सिफारिस गर्नका लागि सात (७) दिने सार्वजनिक सूचना जारी गरिनेछ । इच्छुक व्यक्ति वा संस्था स्वयम्भूले पनि पुरस्कारका निमित्त आफ्नो विवरण सहित अनुसूची १ को ढाँचामा आवेदन दिन वा अन्य व्यक्ति वा संस्थाको नाम सिफारिस गर्न सक्नेछन् ।
- च) पुरस्कारका निमित्त नाम सिफारिस गर्दा चयन समितिले स्पष्ट आधार दिई सिफारिस गरेको हुनुपर्नेछ र सो सिफारिस बमोजिम नै पुरस्कार घोषणा गरिनेछ ।
- छ) पुरस्कारको विषयगत क्षेत्र अन्तर्गत प्रदान गरिने तीनवटा पुरस्कारको राशि प्रत्येकका निमित्त रु. १००,०००।- (रु. एकलाख मात्र)) कायम गरिएको छ । पुरस्कृत व्यक्ति वा संस्थालाई पुरस्कारको रकमका साथै सम्मान-पत्र समेत प्रदान गरिनेछ ।
- ज) प्रत्येक पुरस्कार एक भन्दा बढी व्यक्ति वा संस्थालाई संयुक्त रूपमा प्रदान गर्न सकिनेछ ।
- झ) माथि उल्लेख भएको मापदण्ड तथा कार्यविधिसँग नबाझिने गरी परिआएका बाधा अद्वचन सम्बन्धमा संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उद्डयन मन्त्रालयको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।